

Bölüm 6

SAĞLIK HİZMETLERİNDE ETİK

Bülent KARA¹

GİRİŞ

Günümüzde sağlık hizmetlerinin insan hayatındaki yeri ve önemi her geçen gün giderek artmaktadır. İnsanlar için daha sıhhatli ve daha uzun bir hayat vaat eden sağlıktaki teknik yeniliklerin, ilerlemelerin ve tıptaki uzmanlıkların ilerlemesi gerek hastalıkların tanısı, tedavisi, bakım ve yaklaşım uygulamaları üzerinde gerekse tıp alanındaki araştırmalarla insan yaşamına müdahale oranı artmaktadır. Sağlık hizmetlerinin içerdiği insan ilişkilerindeki niceliksel olarak giderek artması ve niteliksel olarak da giderek karmaşık bir hal alması bakımından sağlık hizmetlerindeki etiğin önemi ve ağırlığı kaçınılmaz bir şekilde artmaktadır. Sağlık hizmetleri etiği, kendine has bilgi birikimine sahip bir kuramsal çalışma alanıdır. Aynı zamanda tıptaki uygulamalar çerçevesinde, sağlık çalışanlarının mesleki eylemlerine ilişkin yol gösterici ve bir öz denetim mekanizmasıdır. Dolayısı ile sağlık hizmetleri etiğinden söz edildiğinde iki ayrı grupta bulunan insanlar akla gelir. Bu grupların birincisi, sağlık etiği konusunda teorik çalışmalarda bulunan, tıp veya tıp harici mesleki kökene sahip akademik personellerden oluşmaktadır. Birincisine nazaran daha fazla üyesi bulunan ikinci gruptaysa etik kurallara riayet etmek veya etmemek, etik problemlerle yüzleşmek, etik kuralları dolaylı bir şekilde tespit etmek gibi tecrübeleri bulunan bütün sağlık çalışanları bulunur. İnsan sağlığı bozulduğunda, başka insanların yardımına gereksinim duyduğu önemli bir sürecin başlamasıyla birlikte insanın yaşamına bahsedilen ikinci grupta bulunan sağlık hizmetleri çalışanları girmektedir (Alan 2005). Sağlık hizmetlerine gereksinim hisseden kişi ile sağlık çalışanları arasında oluşan ilişkiler, pek çok etik tasayı gündeme getirmektedir. Bu ilişkileri düzenleyen kaidelerin üretilmesi ve hayata yansıtılmasına dönük bir ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Tıp hizmetlerindeki artan olanaklar çerçevesinde, tıbbi müdahalenin nasıl gerçekleştirilirse daha iyi olacağına ilişkin kaygılar, bazen eylem çerçevesinde kalmayıp toplumun kesimlerine geniş de mal olabilmektedir. Böylelikle sağlık hizmetlerinin etik boyutuna ilişkin tartışmalar, değişik toplumsal ve akademik çevrelerde yürütülmeye başlamıştır. Uygulamalı olan diğer bilimlerdeki gibi, sağlıkla ilgili mes-

¹ Doç. Dr., Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, bkara@ohu.edu.tr

KAYNAKLAR

1. Akabayashi, A., Slingsby, B.T., Nagao, N., Kai, I., Sato, H. (2007). An eighty year follow-up national study of medical school and general hospital ethics committees in Japan. *BMC Medical Ethics*, 8 (8).
2. Akpınar, A. (2013). Klinik Etik, Hastane Etik Kuralları. Asistan Etik Eğitimi Notları. 3. Aksoy, Ş. (2001). Tıp Etiğinden Biyoetiğe: Bir Disiplinin Doğuşu ve Batıdaki Yakın Tarihi. II. Ulusal Tıbbi Etik Kongresi Bildiri Kitabı. Ankara: Biyoetik Derneği Yayınları, 2001: 48-59.
3. Alan, S. (2005). Adana'da Eğitim Hastanelerinde Sağlık Hizmetini Alanlar ile Verenerlerin Özerkliğe Saygı ve Paternalizme Yatkınlıkları. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
4. Alpar, Ş.E. (2013). Etik İlkeler. Çağdaş hemşirelikte etik içinde (52-78). İstanbul: Tıp Kitabevi. Altun, İ. (2003). Hemşirelik Öğrencilerinde Gözlenen Kişisel Ve Profesyonel Değerler. Longitudinal bir çalışma. Antalya: Uluslararası 9. Ulusal hemşirelik kongresi. kongre kitabı. 7-11 Eylül 2003.
5. Altun, İ. (2012). Etik ve değerler. Atabek, A. T. ve Karadağ, A. (Ed). Hemşirelik Esasları: Hemşirelik Bilimi ve Sanatı içinde. (114-122), İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.
6. Altun, İ. (2012). Etik ve değerler. Editörler: Aştı, T. Ocağcı, F.A. Hemşirelik esasları. İstanbul: Akademi basın ve Yayıncılık. 9.
7. Arda, B. (2001). İş Ahlakı, Açısından Tıp: Neredeyiz? Nereye Gidiyoruz?. Ankara: I. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı.
8. Arda, B. (2003). Tıp etiği açısından insan hakları. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi. 11.
9. Arda, B. (2004). Etiğe Kavramsal Giriş ve Temel Yaklaşımlar. Bilim Etiği ve Bilim Tarihi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınları. 2004: 21-36. 12. Arda, B. (2012). Etik nedir? Tıp etiği, Temel İlkeleri, Etik Değerler ve Kural Önerme Üzerine. IV. Sağlık Hukuku Kurultayı. Ankara: Ankara Barosu Başkanlığı Yayınları.
10. Arnoux, I. (2002). Specificities of the French Ethics Committees. G. Lebeer (Ed.). *Ethical Function in Hospital Ethics Committees* (s. 35-57). Hollanda: IOS Press. 14.
11. Aulisio, M.P., Arnold, R.M., Youngner, S.J. (2000). Health Care Ethics Consultation: Nature, Goals, and Competencies. *Ann Intern Med.*, 133, 59-69.
12. Aydın, İ. (2006). Eğitim ve Öğretimde Etik. 2. Baskı, Ankara: Pegem Yayıncılık. 16. Ayhan, İ.
13. H. (2000). Etik değerlendirme. *Prospekt* 2000; 4:10-6. 17.
14. Babadağ, K. (2010). Hemşirelik ve Değerler. (1. Baskı). Ankara: Alter Yayıncılık.
15. Başak, T., Uzun, Ş. ve Arslan, F. (2010). Yoğun Bakım Hemşirelerinin Etik Duyarlılıklarının İncelenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 52(1), 76-81. 19. Büken N. Ö. (2003). Hekimlik Etiğinin Başına Gelenler. *Uluslararası Katılımlı III. Ulusal Tıp Etiği Kongresi Kitabı Cilt 2*. Bursa: Türkiye Biyoetik Derneği Yayınları.
16. Büken, N.Ö. (2009). Tıp Etiği Terimleri. *Tıpteriimleri.com- Sözlük Dergisi*. 1(3)1-48. 21. Büken, N.Ö., Demir, M. (2010).
17. Dünyada ve Türkiye'de hastane/klinik etik kurulları. *Hacettepe Tıp Dergisi* 2010; 41:186-194. 22.
18. Carbonnelle, S. (2002). Belgian Hospital Ethics Committees: form Law to Practice, *Ethical Function in Hospital Ethics Committees*. G. Lebeer (Ed.). *Ethical Function in Hospital Ethics Committees*

19. (s. 19-34). Hollanda: IOS Press. 23. Cerit, B.(2010). Hemşirelerin Profesyonellik Davranışları ile Etik Karar Verebilme Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Hemşirelik Esasları Programı.
20. Cerit, B. (2010). Hemşirelik Etik İnkilem Testi'nin Geçerlik -Güvenirlik Çalışması ve Hemşirelerin Etik Karar Verebilme Düzeyi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi.
21. Cevizci, A. (2008). Etiğe Giriş. İstanbul: Paradigma Yayınları. 26. Chitty, K.K. (1997). Professional Nursing (2 bs.). Philadelphia: W.B. Saunders Company. 27.
22. Civaner, M. (2005). Dünya Hekimler Birliği Tıp Etiği El Kitabı. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
23. Civaner, M. (2014). Tıp Etiği Nereye?.Türkiye Biyoetik Dergisi. Vol. 1, No. 1, 4-12
24. Civaner, M. (2015). Tıp Etiği argümanları bilimsel bilgi ve belli değerlerle uyumlu olmalı. Türkiye Biyoetik Dergisi. Vol. 2., No. 3, 174-86
25. Çobanoğlu N. (2007). Tıp Etiği. Ankara: İlke Yayınevi.
26. Çobanoğlu, N. (2009). Tıp etiğinden tıp hukukuna hasta hakları olarak aydınlatılmış onam. Sağlık Hukuku Digestası .Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
27. Demircioğlu, İ.H. ve Tokdemir, M.A. (2008). Değerlerin Oluşturulma Sürecinde Tarih Eğitimi: Amaç, İşlev ve İçerik. Değerler Eğitimi Dergisi, 6(15), 59 -88.
28. Deppe, HU. (2011). Sağlık hizmetlerinin doğası: Metalaştırmaya karşı dayanışma. Kapitalizmde Sağlık. Sağlıksızlık Semptomları. İstanbul: Yordam Kitap.
29. Dikmen, Y. (2013). Yoğun Bakım Hemşirelerinde Etik Duyarlılığın İncelenmesi. Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi, 2(1),1-7
30. Dinç, L. (2009a). Hemşirelik Hizmetlerinde Etik Yükümlülükler. Hacettepe Tıp Dergisi, 40 (2), 113-119.
31. Dinç, L. (2009b). Hemşirelik ve Etik. Tıp Etiğinden Biyoetiğe: V. Tıp Etiği Kongresi (1 bs., s. 45-51). Ankara: Türkiye Biyoetik Derneği.
32. Drane, J.F. (1994). Clinical Bioethics: Theory and Practice in Medical Ethical Decision-Making. Kansas City: Sheed-Ward.
33. Elçioğlu, Ö. Kırımlioğlu, N. (2003). Tıp etiği ilkeleri. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
34. Engelhardt, DV. (2000). Tıp Etiğinin Sistematığı ve Tarihi Üzerine. Engelhardt DV, Çeviri Namal A. Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri. 2000: 1-14.
35. Erdemir, A.D. (2011). Tıpta etik ve deontoloji. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.
36. Ersoy, N. (1995). Tıp Etiği Eğitimine Küçük Bir Katkı. Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi, 1995;3 (2-3): 78-81. 42. Ersoy, N. (2003). Aydınlatılmış Onam. Erdemir, D.A, Öncel, Ö. Aksoy, Ş. Çağdaş Tıp Etiği. İstanbul: Nobel Kitapevleri. 2003: 204-230. 43.Ersoy, N.,Gündoğmuş, Ü. N., Aslan, H., Gündoğmuş, A., (1999). Hekimin Etik Duyarlılığı. Kocaeli: I. Ulusal Tıbbi Etik Kongresi Bildiriler Kitabı.
37. Ersoy,N. Altun, İ. (1999). Tıbbi Kaynakların Paylaştırılması ile İlgili Hemşirelerin Görüşleri. Kocaeli: I. Ulusal Tıbbi Etik Kongresi Bildiriler Kitabı. 1999: 119-123.
38. Førde, R.,Aasland, O.G. (2008). Moral distress among Norwegian doctors. J. Med. Ethics, 34, 521-525.
39. Fry, S.T., Veatch, R.M. ve Taylor, C. (2010). Case Studies in Nursing Ethics. (4. Edition), Jones & Bartlett Learning, LLC.
40. Fukuyama, M., Asai, A., Itai, K.,Bito, S. (2008). A Report on Small Team Clinical Ethics Consultation Programmes in Japan. J Med Ethics, 34, 858- 862. 48. Gaudine, A., Thorne, L., LeFort, S. M., Lamb, M. (2010). Evolution of Hospital Clinical ethics committees in Canada. J Med. Ethics, 36, 132-137.

41. Goodall, J. (2005) . Clinical Ethics Committees. *Medicine*, 33 (2).
42. Guerrier, M. (2006). Hospital based ethics, current situation in France: between “Espaces” and committees. *J. Med. Ethics*, 32, 503-506.
43. Güven, T. (2014).Türkiye’deki tıp etiği tartışmalarının ana eksenleri ve sorunları: Eleştirel bir değerlendirme.Türkiye Biyoetik Dergisi. Vol. 1, No. 1, 13-24
44. Henkel, W. (2000) Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik.İkinci Baskıya Sunuş. Engelhardt DV, Çeviri Namal A.İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri. 2000: XII.
45. İzgi, M.C. (2014).Mahremiyet kavramı bağlamında kişisel sağlık verileri. Türkiye Biyoetik Dergisi. Vol. 1, No. 1,25-37
46. Jonsen, A.R., Siegler, M.,Winslade, W.J. (2006). *Clinical Ethics* (6 bs.). USA: McGraw-Hill Companies.
47. Jormsri, P., Kunaviktikul, W., Ketefian, S. ve Chaowalit, A. (2005). Moral Compante in Nursing Practice. *Nursing Ethics*, 12(6), 582-594.
48. Kadioğlu, F, Kadioğlu, S. (2001). Klinik Uygulamalarda Etik Karar Verme Süreci. Klinik Etik.İstanbul: Nobel Kitapevleri, 2001: 44–63.
49. Kadioğlu, S. (2002). Tıp Etiği Çerçevesinde Tıbbi Bildirgeler. Yaşama Dair Etikçe Bir Bakış. Ankara: Ankara Tabip Odası Etik Komisyonu Yayınları. 2002: 78–85.
50. Kadioğlu, S. (2006). Miri Etik Yüksek Teknoloji Tıbbi ve Hekim-Hasta İlişkisi. Uluslararası Katılımlı Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Sempozyumu Bildirileri Kitabı. İstanbul: Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Derneği Yayınları. 275-283.
51. Kadioğlu, S. (2007). Etik Etik Dedikleri. III. Koloproktoloji- Stomaterapi Sempozyum Özet Kitabı.Adana: 2007: 86–88.
52. Keskin, G. ve Yıldırım, G. A. (2006). Hemşirelerin Kişisel Değerlerinin ve İş doyumlarının İncelenmesi. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 22(1), 119-133.
53. Kim, Y.S., Park, J.W., You, M.A., Seo, Y.S. ve Han, S.S.(2005). Sensitivity to Ethical Issues Confronted by Korean Hospital Staff Nurses. *Nursing Ethics*, 12(6), 595-607.
54. Kocabaş, A. (2014).Küresel ve Ulusal Akciğer Sağlığına En Büyük Tehdit Sağlıkta Eşitsizlik.Toraks Bülteni.
55. Köktürk, B. (2013). Hemşirelerin Kişisel Değerleri İle Etik Duyarlılıkları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi.Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. 63. Megep. (2011).Sağlık Meslekleri Etiği. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. 64. Megep. (2013). İnsan Hakları, Hasta Hakları ve Etik. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. 65. Meijburg, H.H.v.d.K
56. Meulen, R.H.J. t. (2001). Developing standards for institutional ethics committees: lessons from the Netherlands. *J Med Ethics*, 27,36-40.
57. Mengüşoğlu, T. (2003). Felsefeye Giriş. 8. Baskı, İstanbul: Remzi Kitapevi. 2003: 262–287.
58. Meulenbergs, T., Vermylen, J.,Schotsmans, P.T. (2005). The current state of clinical ethics and healthcare ethics committees in Belgium. *J. Med. Ethics*, 31, 318-321.
59. Mokwunye, N.O., Brown, V.A., Lynch, J.J.,DeRenzo, E.G. (2010). Hiring a Hospital Staff Clinical Ethicist: Creating a Formalized Behavioral Interview Model. *HEC Forum*, 22 (1), 51-63.
60. Müftüoğlu, A. (2003). Tıp-Etik İlişkisinin Felsefi Temellerinin Araştırılması.Uluslararası Katılımlı III. Ulusal Tıp Etiği Kongresi Kitabı Cilt:1. Bursa: Türkiye Biyoetik Derneği Yayınları. 2003: 568–574.
61. Namal, A. (2000). Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik. Çevirenin Önsözü. Engelhardt DV,Çeviri Namal A. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri. 2000:IX.

62. Namlı, S. (2013). Bilinmeyen Hak “Mahremiyet”. İstanbul: Hasta Hakları Aktivistleri Derneği.
63. Oğuz, Y. (1998). Psikiyatride Tıp Etiği Eğitimi. *Kriz Dergisi*, 1998; 6 (1): 5–11.
64. Oğuz, Y. (1999). Etik Kurullar, Tıpta Sınırlı Kaynakların Kullanımı (Adalet İlkesi). *Van Tıp Dergisi, Özel Ek*, 1999: 4–8.
65. Oğuz, Y. (2001). Felsefi Yaklaşımların Işığında Klinik Etiğe Giriş. İstanbul: Nobel Kitapevleri.
66. Oğuz, Y., Tepe, H., Büken, N., Ö., Kucur, D.K. (2005). Biyoetik Terimleri Sözlüğü (1 bs.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
67. Orhan, F. (2007). Sağlık Hizmetlerinde Etik Boyut: Hastanelerde Çalışan Personelin Etiksel Sorunlara Yaklaşımlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hastane İşletmeciliği Bilim Dalı,
68. Orhan, F. (2007). Sağlık Hizmetlerinde Etik Boyut: Hastanelerde Çalışan Personelin Etiksel Sorunlara Yaklaşımlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hastane İşletmeciliği Bilim Dalı.
69. Önal, G. (2001). Adalet İlkesi ve Sağlık Kaynaklarının Makro Dağıtımı, Hekim ve Hastaların Görüş ve Beklentileriyle İlgili Sınırlı Bir Tutum Araştırması. II. Ulusal Tıbbi Etik Kongresi Bildiri Kitabı. Ankara: Biyoetik Derneği Yayınları. 2001: 30–40.
70. Öncel, S. (2002). 522001 Yılı Ebelik Teması: Bütün Kadınlar Uygun Sağlık Bakımı Almada Eşittir . İstanbul: C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi.
71. Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-239
72. Özlü, T. (2008). Hekimler ve Hasta Hakları. *Medikal Etik* 2008; 7-8:14-20.
72. Öztürk M. (2003). Hastane İşletmeciliğinde Bir Sosyal Sorumluluk Alanı Olarak Hastane Çalışanlarının Sağlığı ve İş Güvenliğine İlişkin Bir Araştırma. Bursa: Uluslararası Katılımlı 3. Ulusal Tıp Etiği Kongresi Kongre Kitabı. Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hastane ve Sağlık Kuruluşlarında Yönetim Bilim Dalı.
73. Pekcan, H.S. (2007). Yalova İli ve Çevresinde Görev Yapan Hekimlerin ve Hemşirelerin Etik Duyarlılıkları. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı,
74. Pieper, A. (1999). Etiğe Giriş (V. Atayman ve G. Sezer, Çev. (1 bs.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 86. Puma, J.L., Schiedermayer, D. (1994). *Ethics Consultation A Practical Guide* (1 bs.). England: Jones and Bartlett.
75. Reiter-Theil, S. (2001). Ethics Consultation in Germany: The Present Situation. *HEC Forum*, 13 (3), 265-280.
76. Rosner, F. (1985). Hospital Medical Ethics Committees: A Review of Their Development. *JAMA*, 253 (18), 2693-2697.
77. Ruyter, K. (2002). Clinical Ethics Committees in Norway: Experiences and Challenges. G. Lepper (Ed.). *Ethical Function in Hospital Ethics Committees* (s. 81- 99). Hollanda: IOS Press.
78. Sarı, N. Hekim-hasta ilişkilerinde güven bunalımı ve ihmal edilen erdemler ahlakının/etiğin önemi. Konferanslar, Bursa: 3. Ulusal Tıp Etiği Konferansı Kongre kitabı. 2003. s. 3-13
79. Sayek, F. (2000). Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik. Sunuş. Engelhardt DV, Çeviri Namal A. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri. 2000:I.

80. Schneider, D. G. Ve Ramos, R. S. (2012).Moral Deliberation and Nursing Elements of Methodological Proposal. *Nursing Ethics*, 19(6), 764-778.
81. Sert,G., Güven,T., Görkey, Ş. (2014).Türkiye'deki organ aktarımı merkezlerine ait internet sitelerinde yer alan bilgilerin tıp etiği açısından değerlendirilmesi: Niteliksel bir çalışma.Türkiye Biyoetik Dergisi.Vol. 1, No. 1, 44-56
82. Simon, A. (2001). Ethics Committees in Germany: An Empirical Survey of Christian Hospitals. *HEC Forum*, 13 (3), 225-231. 95. Slowther, A., Johnston, C., Goodall, J.,Hope, T. (2004a). A Practical Guide for Clinical Ethics Support (1. bs.). İngiltere: The Ethox Centre.
83. Slowther, A., Johnston, C., Goodall, J.,Hope, T. (2004b) Development Of Clinical Ethics Committees. *BMJ*, 328, 950-952. 97. Soodabeh J,Neda M. (2003). Investigation of Hospitalized Patients Awareness of Their Rights.Uluslararası Katılımlı III. Ulusal Tıp Etiği Kongresi Kitabı Cilt 1. Bursa: Biyoetik Derneği Yayınları.
84. Sönmez, M. (2011). Paran Kadar Sağlık. Türkiye'de Sağlıkın Ticarileşmesi.İstanbul: Yordam Kitap.
85. Şendir, M. (2012). Hemşirelik felsefesi. Aştı, T. A. Ve Karadağ, A. (Ed). Hemşirelik Esasları/Hemşirelik Bilimi ve Sanatı İçinde (104-112). İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.
86. 100.T.C.Sağlık Bakanlığı. (2010). Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü. Sağlık Hizmetleri Yönetimi Referans Notları.
87. Tenery, R.M. (1997). Report of The council on Ethical and Judicial Affairs-Ethics Consultation. American College of Radiology.
88. Tosun, H.(2005). Sağlık Bakım Uygulamalarında Deneyimlenen Etik İkiyemlere Karşı Hekim ve Hemşirelerin Duyarlılıklarının Belirlenmesi. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, HemşirelikEsasları Anabilim Dalı.
89. Tschudin, V. (2001) . *Nursing Ethics. European Experiences of Ethics Committees*. 8 (2), 142-151.
90. Türkistanlı, E. Çam, O. (1999). Hemşirelikte Etik ve Hemşirelerin Etik Çıkmazlarda Yararlanacakları Kaynaklar.Kocaeli: I. Ulusal Tıbbi Etik Kongresi Bildiriler Kitabı. 1999: 101–104.
91. Tweeddale, M.G. (2001). Teaching old dogs new tricks-a personal perspective on a decade of efforts by a clinical ethics committee to promote awareness of medical ethics. *J. Med. Ethics*, 27, 41-43.
92. Udo, L. (2000). Patolojiye Etik Notlar. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.
93. UNESCO. (2006). Biyoetik Kurulların Oluşturulması Kılavuz No.1(Çev. U. T. M. K. 2008).Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Türkiye Milli Komisyonu Biyoetik Komitesi. 108. UNESCO. (2008). “What is Ethics”Bioethics Core Curriculum, Section 1 : Syllabus Ethics Education Programme. Sector for Social and Human Sciences, Division of Ethics of Science and Technology. 2008:9-10.
94. Volker, D.L. (2012). Is There a Unique Nursing Ethic? *Nursing Science Quarterly*,16(3), 205 -211.
95. Wenger, N.S., Golan, O., Shalev, C.,Glick, S. (2002). Hospital ethics committees in Israel: structure, function and heterogeneity in the setting of statutory ethics committees. *J. Med. Ethics*, 28, 177–182.
96. Williamson, L., McLean, S.,Connell, J. (9 February 2007) Clinical Ethics Committees in The United Kingdom:Towards Evaluation. *Med Law Int.*, 8 (3), 221– 238.
97. World Health Organization.(2008). Commission on Social Determinant of Health. Closing the gap in a generation. Geneva.

98. Yıldırım, G. (2008). Sağlık Profesyonellerinin Etik Kavramından Anladıkları Ve Kuramsal Etik Çalışması Yapanlardan Bekledikleri. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
99. Yılmaz, E. (2009). Öğretmenlerin Değer Tercihlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Değerler Eğitimi Dergisi, 7(17), 109-128. 115. Yüksel, M.(2003). Modernleşme ve mahremiyet. Kültür ve İletişim Dergisi. 6 (1):15-27
100. Zhou, P., Xue, D., Wang, T., Tang, Z.L., Zhang, S.K., Wang, J.P. ve diğerleri. (2009). Survey on the function, structure and operation of hospital ethics committees in Shanghai. J Med Ethics, 35(8), 512-516.